

УДК 94(477+438)“16”:342.4

Яна Гражевська

СЕЙМОВА КОНСТИТУЦІЯ 1611 РОКУ: КОНТЕКСТ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄВОДСТВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

У статті досліджено сеймову конституцію 1611 р. Речі Посполитої та питання українських воєводств. Висвітлено ключові проблеми Руського, Київського, Белзького, Волинського, Брацлавського й Подільського воєводств. Проілюстровано процес вирішення локальних проблем місцевими урядниками та механізм передачі розгляду питань до вального сейму.

Ключові слова: сеймова конституція, українські воєводства, Річ Посполита.

Політична ситуація у Речі Посполитій у 1611 р. виглядала вельми неоднозначно. Головною подією, довкола якої вирішувалися важливі питання державного життя, була боротьба за утримання позицій у Москві¹. Інша кампанія стосувалася повернення земель Смоленщини і тривала від 1608 р. Шляхта відверто виступала проти війни, не бажаючи впроваджувати нові податки на проведення воєнної кампанії. Тож на сеймі 1609 р. розгорнулися дебати навколо побороваго універсалу на війну².

Мета статті полягає у висвітленні проблем українських воєводств, порушених у сеймовій конституції.

Історіографія питання незначна. Найбільший внесок у його розв'язання зроблений М. Крикуном щодо повітового поділу Подільського воєводства та формування адміністративних меж Правобережжя; О. Задорожної про функціонування актових книг та роль родини Немиричів у Київському воєводстві. Вагомим доповненням стали роботи польських дослідників: В. Бобінського, який схарактеризував особливості життя Київського воєводства у часи

Сигізмунда III Вази; І. Левандовської-Малець про систему парламентаризму Речі Посполитої та шляхетського представництва на сеймі; праці Г. Літвіна та Е. Опалінського.

Слід зазначити, що активне втручання Речі Посполитої у боротьбу за московський престол розпочалося вже після смерті Бориса Годунова (1605). На той час значна частина опозиції мала більш лояльні погляди на цю державу. Так, за підтримки Речі Посполитої на престол було поставлено Лжедмитрія I. Його урочиста коронація, шлюб з Марією Мнішек докорінно змінили ситуацію в Центрально-Східній Європі. Проте московський монарх не виправдав надії Речі Посполитої. Тож внаслідок дворцевого заколоту його було вбито. Далі на престолі був утверджений Василь Шуйський. Його коронація сприймалося частиною шляхти як доречний момент для припинення участі в боротьбі за контроль над московським престолом³ та замирення з Московією. Згодом, у липні 1610 р. у результаті переможної битви війська Сигізмунда III під Клушино (Смоленщина) над армією, очолюваною Дмитрієм Шуйськими, та повстання в Москві Василя Шуйського було повалено. На московський престол утвердили королевіча Владислава. Початок смоленської

¹ Камінський А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура. — К., 2011. — С. 138–142.

² Volumina Constitutionum (Далі — VC). — Warszawa, 2008. — Т. II: 1550–1609. — Vol. 2: 1587–1609. — С. 398–402.

³ Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795. — Warszawa, 2008. — S. 606–610.

кампанії став продовженням протистояння між королем та шляхтою⁴.

Ще сейм 1605 р. виявив гострі суперечності між шляхетською та королівською лінією. Під час цього з'їзду жодної ухвали не було видано. Реформи війська та скарбу, запропоновані середньою шляхтою, так і не були прийняті. Ще більше поглибило непорозуміння між королем та шляхтою одруження Сигізмунда III після смерті його першої дружини на представниці роду Габсбургів у грудні 1605 р. — Констанції. Смерть того ж року Яна Замойського та подальший рокош М. Жебжидовського — всі ці події розхитали стабільність Речі Посполитої. До того ж нестійку політичну ситуацію поглиблювали підозри шляхти щодо можливої втечі короля на шведський престол. Тож вона розглядала замирення з Москвою як можливість тимчасової стабілізації⁵.

Незважаючи на чітко виражений характер сейму 1611 р., який проводився з метою узгодження подальших військових кампаній та введення податків на них, на з'їзді було розглянуто низку питань, що стосувалися українських воєводств Речі Посполитої⁶. Слід зазначити, що це засідання було одним із результативних, на відміну від попередніх. Загалом продуктивність сеймів відновилася лише на засіданнях 1607 та 1609 років. Результатами цих зібрань стало прийняття сеймових конституцій, поборових універсалів та артикулів щодо воєнних дій⁷.

Сейм 1611 р. відбувся у Варшаві з 26 вересня по 9 листопада, тобто тривав 42 дні, що відповідає нормі проведення звичайного сейму (близько 6–7 тижнів)⁸. Доробок цього зібрання складав: Конституцію сейму вального коронного у Варшаві (*Konstytucje seymu wального koronnego w Warszawie roku MDCXI, dnia dziewiątego listopada*), Конституцію Великого князівства Литовського на сеймі вальному коронному у Варшаві (*Konstytucje Wielkiego Księstwa Litewskiego na seymie walmym koronnym warszawskim, w roku 1611*), Поборовий універсал (*Uniwersał poborowy na seymie walmym koronnym warszawskim w roku MDCXI uchwalony*), скасування позову (*Postępek prawny skrocony*), а також 6 актів і указів різноманітних комісій: акти і укази комісії її королівської милості Польщі та Швеції в роки 1609

i 1612 (*Acta et decreta commissionum Sacrae Regiae Maiestatis Poloniae et Sveciae Regiomonti in annis 1609 et 1612 habitatum*), справи князівства Пруссії з Річчю Посполитою (*De feudo Ducatus Prussiae ex constitutionibus Comitiorum Regni generalium, Varsaviae in anno millesimo sexcentesimo undecimo celebratorum*), дорадчі листи до Прусского князівства (*Litterae consiliariorum Ducatus Prussiae et universae nobilitatis et civitatum ad Sacram Regiam Maiestatem in negotio feudi datae*), опис порядку присяги маркграфа та електора бранденбурзького (*Descriptio quo ordine feudum Illustrissimo Joanni Sigismundo marchini et electori Brandenburgensi collatum*), права та привілеї присяги Пруссії (*Diploma Sacrae Regiae Maiestatis pro investiture Ducatus Prussiae, Illustrissimo Joanni Sigismundo marchioni et electori Brandenburgensi et tribus illius fratribus simultaneo iure feudi concessa*), привілеї для комісії (*Litterae, privilegia, cautiones recessus commissionis Regiomonti in anno Domini 1612 per dominos commissarios Sacrae Regiae Maiestatis habitae*)⁹.

Слід зазначити, що, крім розгляду питання щодо затвердження податків для українських воєводств, на сеймі було призначено представників від останніх для контролю над московською територією. Це, зокрема, присутній Януш Скумин — брацлавський староста та писар Великого князівства Литовського, та маршалок сейму Ян Свожовський, львівський земський писар¹⁰ — досвідчений парламентарист, адже до цього виконував функції посла 12 разів¹¹.

У сеймовій конституції 1611 р. 23 пункти зі 112 (або 20,5 % питань) стосувалися українських воєводств: 8 — Руського воєводства; 6 — Подільського; 6 — Київського; 4 — Брацлавського; 1 — більшості воєводств. Окремих пунктів щодо Бельського воєводства у конституції не знаходимо. Також слід зазначити, що деякі проблеми були спільні для кількох воєводств. Стосується це здебільшого призначення люстраторів та питань оборони.

Крім того, на розгляд було винесено питання козацької сваволі та її контролю.

«Лідером» серед воєводств у сеймовій конституції 1611 р. було Руське. Питання, що стосувалися цієї території, охоплюють 8 пунктів: напади угорців, привілеї на млин львівському шпиталю, львівські склади, безпека міста Львова, почергове обрання послів на трибунал від Галицької та Холмської земель на депутатських сеймиках, реставрація собору Святого Франциска у Галичі, призначення люстраторів, відшкодування коштів Самбірській економії.

⁹ VC. — Warszawa 2010. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — S. 11–12.

¹⁰ Ibid. — S. 13.

¹¹ Wierzbicki L. Marszałkowie i parlamentarzyści. Studia z dziejów Sejmu Polskiego w XVII wieku. — Warszawa, 2014. — S. 170.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid. — S. 610–611.

⁶ Тут і далі під українськими воєводствами Речі Посполитої буде означуватися територія, яку окреслює сеймова конституція як землі українські: Руське, Київське, Бельське, Волинське, Брацлавське та Подільське воєводства.

⁷ VC. — Т. II: 1550–1609. — Vol. 2: 1587–1609. — S. 336–402.

⁸ Lewandowska-Malec I. Sejm walny Koronny za czasów Zygmunta III. — Kraków, 2009. — S. 34–35.

Питання безпеки охоплено і в окремій статті «Про напади угорців (численні напади та пограбування з боку угорців)». Слід зазначити, що сутички з останніми були типовим прикордонним конфліктом. Подібні ситуації виникали і з молдаванами, які нападали на Подільське та Руське воєводства. Тож, згідно з рішенням сейму, було призначено спеціальних представників Руського воєводства або комісарів для врегулювання цього питання. Те саме мала зробити й угорська сторона, аби забезпечити порядок на прикордонній території¹². Рішення щодо утворення таких спеціальних комісій мали місце і на подальших сеймах.

Безпеку земель серед представників Руського воєводства мали гарантувати: Анджей, Кшиштоф та Адам Стадницькі зі Жмигорода — калуський, перемишльський, стрийський та кольський старости відповідно, Станіслав Ваповський (перемишльський каштелян), Мартін Стадницький (сяноцький каштелян), Станіслав Мнішек (сяноцький староста), Петро Бал (сяноцький підкоморій), Анджей Мещинський, Кшиштоф Дрогойовський та Ян Мелецький з Мельця¹³. Як бачимо, забезпечення організації оборони краю лягало на плечі місцевих урядників — каштелянів, старост та підкоморіїв.

Адам Стадницький був белзьким воєводою короткий період часу (19.01.1615 — 14.10.1615). Він також відомий і як каштелян калішський у Великопольщі та староста городельський¹⁴, Станіслав Ваповський — перемишльський каштелян з 1610 по 1632 р., староста кощанський та завихойський¹⁵, Мартін Стадницький — сяноцький каштелян з 1609 по 1626 р.¹⁶ Більшість представників комісії належали до урядницького прошарку, деякі обіймали тільки господарські посади¹⁷.

Серед питань економічного характеру знаходимо привілеї на млин львівському шпиталю, зважаючи на крайню бідність останнього¹⁸. Саме у XVI ст., за повідомленням Мирона Капрала, на околицях Львова активно роздавалися млини та документація на володіння ними. Більшість

цих споруд потрапляла до установ, наприклад шпиталів або церков, з міської власності¹⁹.

У ст. 51 згаданої конституції розглядається проблема львівських складів. Як відомо, тривалий період Львів залишався містом, де зберігалася велика кількість товарів, які доправлялися до сусідніх теренів Речі Посполитої. За це скарб отримував кілька тисяч. Проте і в інших воєводствах, зокрема Подільському, чужоземні купці зазнавали так званого «здирництва» (робилося це, як свідчать правила, прописані в сеймовій конституції, незаконно), що у свою чергу зменшувало можливі прибутки. Тож сейм постановив, що склад може бути лише у Львові. Зберігати товари в інших містах заборонялося. Термін зберігання встановлювався до шести тижнів²⁰.

Існування складів було характерним для Львова від кінця XIV ст. Місту надавалися спеціальні пільги від влади. Згодом привілеї почали дублювати для Львова та Кракова. Тож з часом за першим закріпився статус центру торгівлі. У XV ст. існувало правило: купці, які прибували до Львова, обов'язково мали продавати свої товари місцевим торговцям, а ті вже здійснювали їх подальшу реалізацію. Це забезпечувало своєрідну монополію на торгівлю²¹.

Окремі статті конституції 1611 р. стосувалися безпеки центру Руського воєводства — міста Львова. Зокрема, йшлося про заборону «бити в бубни та розгортати корогви», не маючи на це дозволу коронного гетьмана чи сейму. Таке ж положення стосувалося і міста Любліна²².

Слід зазначити, що Вишенський сеймик неодноразово клопотав про забезпечення безпеки міста Львова. Крім того, від 1611 р. створюється Конфедерація львівської шляхти проти свавільників. Парламентарі Руського воєводства оголошують подяку воєводі сандомирському за допомогу в придушенні беззаконників, які чинять шкоду населенню Руського воєводства²³.

Інші статті конституції стосуються обрання послів та собору Святого Франциска в Галичі (отримання коштів для реставрації храму). Щодо Самбірської економії, то питання про відшкодування збитків, які були завдані під час нападів угорців, належить виключно до компетенції сейму й не можуть вирішуватися через місцевих урядників — про це йдеться у ст. 111 конституції. Самбірська економія є королівською власністю, тому питання про відшкодування стоїть особливо гостро.

¹⁹ Привілеї міста Львова / упор. М. Капраль. — Львів, 2010 — С. 21.

²⁰ VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — С. 25.

²¹ Привілеї міста Львова. — С. 18.

²² VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — С. 38.

²³ Akta grodzkie i ziemskie. — Lwów, 1909. — Т. XX. Lauda sejmikowe. Т. 1. — С. 134.

¹² VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — С. 16.

¹³ Ibid. — С. 17.

¹⁴ Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskie XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł. — Kórnik, 1993. — С. 265.

¹⁵ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Przyboś. — Kórnik, 1987. — С. 401.

¹⁶ Ibid. — С. 390.

¹⁷ Olszak W. Niemirycz Władysław // Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1978. — Т. XXIII. — С. 136.

¹⁸ VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — С. 18.

Устрою та функціонуванню воєводств Подільського й Київського присвячена однакова кількість статей конституції — 6. Причому більшість з них стосується Київського воєводства, а саме: розмежування його території з Великим князівством Литовським, переписування книг земських київських, чисельність послів від Київського воєводства, звільнення киян від податків, права на землю шляхти воєводств Київського, Волинського і Брацлавського, призначення люстраторів.

Окремою проблемою було розмежування Київського воєводства з Великим князівством Литовським. Зокрема, як зазначається у ст. 41 сеймової конституції, не могли розділити повноваження послів попередньо обраних та нових. Йшлося про призначення нових комісарів Київської землі — уродженого Гаврила Гойського (хорунжого), Яна Аксака та Стефана Немирича. Гаврило Гойський — каштелян київський з 1621 по 1631 р. Перед перебуванням на уряді каштеляна був київським хорунжим²⁴. Позиції родини Аксаків, з якої було обрано нового комісара Київської землі, підтримував Томаш Замойський, у подальшому — київський воєвода. До кола останнього входила також і родина Немиричів²⁵.

Активні події щодо розмежування Київського воєводства та Мозирського повіту починаються з 1589 р. Для врегулювання суперечливих моментів рішенням сеймів неодноразово призначалися спеціальні комісії. Однак члени останніх часто просто не з'являлися на наступні збори. Щоб засвідчити власність на землю, місцева шляхта мала представити комісарам звітність про регулярну сплату податків. На 1611 р. справа розмежування була незавершеною²⁶. Особливо активно порушуються питання оподаткування в період воєнних кампаній у Москві, зокрема з 1603 по 1618 р.²⁷

Ст. 43 сеймової конституції стосується чисельності послів від Київського воєводства. Оскільки це питання викликало багато контраверсій, то слід було уточнити їхню кількість. Конституція чітко прописувала — 2 особи²⁸.

Слід зазначити, що проблема з означенням числа послів від Київського воєводства не раз поставала раніше. Так, за даними, які надає Генрік Літвін, їхня кількість варіювалася від 3 до 4 (або ж три представники тільки від Київського повіту,

або по два представники від повітів Мозирського та Київського). За попередньою традицією послі надсилалися лише від Київського та Мозирського регіонів у кількості дві особи від повіту²⁹.

Окрім представництва у сеймі, також розглядалися і проблеми оподаткування. Зокрема, у ст. 61 конституції зазначалося, що кияни звільняються від оподаткування, кошти з якого надходили на будівництво місцевого замку. Цю повинність було накладено рішенням сейму 1607 р., тобто діяла вона 4 роки³⁰.

Йшлося також про переписування земських київських книг, що було типовим явищем цього періоду. Ці книги, як зазначає дослідниця Оксана Задорожна, з'являються в 70-х роках XVI ст. На жаль, їх перші примірники не збереглися. Та й надалі вони досить часто втрачали частину своєї інформації через погану збереженість³¹. Ці книги пов'язані з виникненням нового типу судів — земських. Підготовкою таких рукописів займалися спеціальні судові канцелярії. До часу проведення сейму 1611 р. на території Київщини налічувалося 14 земських книг. Їх зміст складався з документації, що була результатом діяльності суддів: скарги, рішення, судові акти чи засвідчення привілеїв. Слід наголосити, що земські книги виокремилися з підкоморних.

За переписування книг мали відповідати Стефан Немирич та Василь Биковський. Перший — староста Овруцького повіту Київського воєводства, нащадок старовинного шляхетського роду. Його дід кілька разів був послом і очолював земський уряд. Крім того, Немиричі на 1611 р. — одні з найбагатших землевласників Київського воєводства. Частину земель вони здобули на службі або через шлюбні зв'язки, а частину викупили у родини Любомирських³².

Щодо Василя Биковського, то він походив з роду Федора Биковського (мав велику кількість маєтків і привілей на проведення торгів та ярмарку у власному місті Ходоркові, захищав права православних). Биковські, подібно до Немиричів, перебували під протекцією князівської родини Острозьких³³.

²⁹ Litwin H. Równi do równych. Kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa, 2009. — S. 15–18.

³⁰ Ibid. — S. 27.

³¹ Задорожна О. Актові книги як джерело до реконструкції землеволодінь в Київському воєводстві XVI–XVII ст. [Електронний ресурс]. — 30.03.2017. — Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/641/Zadorozhna_Aktovi%20knyhy%20yak%20dzherele.pdf?sequence=1&isAllowed=y/ (дата звернення: 30.03.2017).

³² Задорожна О. Рід Немиричів у шляхетській корпоративній київського воєводства: майновий статус і політична діяльність (XVI — середина XVII ст.). — Київ, 2010. — С. 5–8.

³³ Litwin H. Równi do równych. — S. 46–47.

²⁴ Urzędniczy województwa kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski. — Kórnik, 2002. — S. 274.

²⁵ VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — S. 24.

²⁶ Крикун М. Кордони воєводств Правобережної України у XVI–XVIII століттях. — Львів, 2016. — С. 197–198.

²⁷ Bobiński W. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. — Warszawa, 2000. — S. 21–22.

²⁸ Ibid. — S. 23.

Стаття «Про права на землі шляхти воєводств київського, волинського і брацлавського» наголошує, що шляхта не повинна надавати будь-які додаткові документи на володіння маєтностями. Нові привілеї чи документи, видані після 1598 р., якщо вони суперечили законодавству, вважалися недійсними.

Щодо призначення люстраторів (ст. 106 конституції), то для люстрації земель Київщини виділяють Захарія Яловецького та Якуба Лиховського.

Статті конституції щодо Подільського воєводства стосувалися урядників Кам'янця, розмежування Кам'янецького та Летичівського повітів, данини отцям єзуїтам у Кам'янці-Подільському, платні в канцеляріях гродських і земських кам'янецьких, засідання кам'янецького земського суду, призначення люстраторів.

Нажиття Подільського воєводства безпосередній вплив мала зовнішня політика держави. За відсутності брацлавського воєводи та кам'янецького старости Якуба Потоцького через проведення воєнної кампанії у Смоленську на його місце було призначено Мартина Цеклінського. Він мав займатися гродськими та урядовими справами (виконувати функції старости).

Об'єктом розгляду на сеймі 1611 р. стали деякі територіальні суперечки. Зокрема, йшлося про розмежування повітів Кам'янецького та Летичівського. Хоча останній відмежовувався окремою територіальною одиницею, у 1580-х роках надійшло прохання від посланців Подільського воєводства розділити права представників цих двох повітів. Для того, щоб чітко прописати юрисдикцію Кам'янця та Летичева, було створено комісію у складі Миколая Лянцкоронського, Валентія Бжостовського та Вавжинця Кажницького³⁴.

Слід зазначити, що повіти здебільшого територіально збігалися із гродовими староствами. Летичівський, який досить часто згадується у джеделах, був одним із найбільших у воєводстві. За територією він поступався тільки Кам'янецькому повіту Подільського воєводства. Після численних змін Летичівський повіт було перейменовано у Летичівсько-Меджибізький. І Кам'янецький, і Летичівський повіти належали до гродських, мали власні гродські суди³⁵.

Ян Анджей Прухницький, кам'янецький біскуп, за рішенням попереднього сеймика, отримав дозвіл на отримання податків (передбачалося виділення половини головного податку, без стягнення додаткових коштів на релігійні

потреби). Про це клопотав місцевий сеймик, адже кам'янецьке біскупство було одним із найбідніших у Речі Посполитій³⁶.

Ст. 70 конституції розглядає оплату праці для службовців у канцеляріях гродських і земських кам'янецьких. Призначалася платня для писаря. Дослідниця Наталя Старченко наголошує, що перебування у складі суду було підставою для поважного статусу в середовищі місцевої шляхти. Більше того, такі персони могли розв'язувати суперечки між останньою, тож були важливою ланкою у системі патронально-клієнтських відносин. Саме діячі земських і гродських судів часто збагачувалися за період служби та збільшували території своїх маєтків. Офіційної інформації щодо платні суддям не збереглося. Часом у джеделах фіксувалася сума, яка мала сплачуватися учасниками процесу за судові витрати. Однак конкретної цифри щодо оплати праці судового представника вказано не було.

Склад суду залежав від персони, яка очолювала уряд старости. Сюди входив помічник старости, відомий як підстароста. Крім нього, учасниками судових засідань були власне суддя, помічник судді, канцелярист або писар³⁷.

Слід зазначити, що писарем міг стати тільки представник старовинного шляхетського роду. Шляхтич, який був нещодавно нобілітований, до обіймання цієї посади не допускався. На початковому етапі існування інституції земського та гродського суду писар займався діловодством одноосібно. Однак згодом він стає керівником судової канцелярії. Формування складу писарів належало до компетенції місцевих сеймиків. Зазвичай для призначення на цю посаду із середовища шляхти обиралися 4 особи, одну з яких і призначали писарем³⁸.

Ст. 71 конституції наголошує на тому, що засідання парламентарів у Кам'янці має відбуватися лише у польській ратуші. Проводити зібрання у вірменській ратуші заборонялося. Там само мають зберігатися земські кам'янецькі книги. Вірмени ж та русини повинні сплачувати гроші для будівництва приміщення для зберігання власних книг гродських у польській ратуші.

Події Брацлавського воєводства, відображені в наступному блоці питань, стосуються Брацлавського воєводства, а саме: скасування комісії брацлавської, шляхетських будинки

³⁶ VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — S. 29.

³⁷ Старченко Н. Прибутки судових урядників Волинського воєводства в останній третині XVI століття // Український археографічний щорічник. — Київ, 2012. — Вип. 16/17. — С. 165–168.

³⁸ Захарчишина П. Писарі й архівісти земських та гродських канцелярій на західноукраїнських землях в XV–XVIII ст. // Архіви України. — 1969. — № 1. — С. 15–19.

³⁴ VC. — Т. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626. — S. 28–29.

³⁵ Крикун М. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI століттях // Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях : статті і матеріали. — Львів, 2011. — С. 141–148.

у Вінниці, права на землі шляхти воєводств Київського, Волинського і Брацлавського, призначення люстраторів.

Так, сеймова конституція 1611 р. ліквідує спеціальну брацлавську земельну комісію, про яку йшлося вище. Її координацією протягом тривалого часу займався брацлавський воєвода, колишній подільський каштелян Якуб Потоцький. Комісія надавала привілеї щодо певних маєтків Брацлавщини. Однак іноді траплялося так, що її діяльність загрожувала деяким володінням старовинних шляхтянських родів. Тому наголошуємо, що споконвічні землі не могли бути конфісковані комісіями.

Продовженням механізму захисту шляхти Брацлавщини є введення 50 грн штрафу для старост, які зачіпали шляхетські будинки у Вінниці чи Брацлаві (частина суми штрафу надходила до скарбниці, а частина сплачувалася скривдженому шляхтичеві)³⁹.

Щодо прав на землю, то, за свідченням Валентина Отамановського, чітких карт і схем з розподілу територій не існувало аж до XVIII ст. Досить часто межі визначалися шляхом так званих усних домовленостей. Суперечки за землю на цій території були доволі тривалими, а головним актом власності виступали надавачі привілеїв⁴⁰.

Щодо люстраторів, то Брацлавським люстратором обрано вже означуваного нами Захарія Язловецького.

Статті щодо Волинського воєводства фактично повторюють положення конституції стосовно інших воєводств (зокрема, Київського та Подільського). Тут традиційно знаходимо такі питання: ревізія книг гродських і земських у Луцьку, місце зібрань у Луцьку, права на землі

шляхти воєводств Київського, Волинського і Брацлавського, призначення люстраторів.

Для переписування гродських книг до Луцька запрошувалися київський хорунжий — Габріель Гойський, волинський хорунжий — Василь Семашко та Мартин Шпановський з Іваном Хреницьким з Волині.

Ст. 95 конституції розглядає питання про місце зібрань шляхетства. Оскільки у Луцьку не було такого, то було запропоновано збиратися в мурованому Високому замку.

Щодо люстраторів, то для земель Волині призначали з боку держави — Ієроніма Мілонського, з боку місцевих жителів — каштеляна перемишльського (з 1610 р.) Станіслава Ваповського. Земські послі делегували Вільгоствоського.

Слід зазначити, що деякі проблеми стосувалися кількох воєводств. Це здебільшого призначення люстраторів та питання оборони.

Спільними пунктами щодо воєводств, незалежно від періоду приєднання останніх до системи парламентаризму Речі Посполитої, були проблеми економічного характеру. Відмінність полягала лише в тому, що воєводствам з меншим досвідом парламентарської діяльності (ставши частиною системи парламентаризму лише у 1569 р.) присвячувалася більша частина питань, пов'язаних з визначенням послів, їх чисельністю та специфікою призначення. Натомість досвідченіші воєводства виглядають більш урегульованими. Тож тут розглядалися питання, що стосувалися буденного життя (привілеї, податки, оборона краю від сусідніх держав).

Отже, згідно з положеннями сеймової конституції 1611 р., одним із найбільш проблемних питань залишаються земельні конфлікти у Київському, Брацлавському і Подільському воєводствах. Деякі положення документа стосуються регулювання діяльності земських і гродських судів, переписування і збереження канцелярських книг. Важливими залишалися питання безпеки прикордонних воєводств.

³⁹ VC. — Т. III: 1611-1640. — Vol. 1: 1611-1626. — S. 32-33.

⁴⁰ Отамановський В. Вінниця в XIV-XVII століттях. Історичне дослідження. — Вінниця, 1993. — С. 49-65.

ДЖЕРЕЛА

1. Задорожна О. Актові книги як джерело до реконструкції землеволодінь в Київському воєводстві XVI-XVII ст. [Електронний ресурс] / О. Задорожна. — 30.03.2017. — Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/641/Zadorozhna_Aktovi%20knyhy%20yak%20dzherelo.pdf?sequence=1&isAllowed=y/ (дата звернення: 30.03.2017).
2. Задорожна О. Рід Немиричів у шляхетській корпорації київського воєводства: майновий статус і політична діяльність (XVI — середина XVII ст.) : автореф. дис. канд. іст. наук. : 07.00.01 «Історія України» / О. Задорожна. — Київ, 2010. — 20 с.
3. Захарчишина П. Писарі й архівісти земських та гродських канцелярій на західноукраїнських землях в XV-XVIII ст. / П. Захарчишина // Архіви України. — 1969. — № 1. — С. 15-26.
4. Камінський А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505-1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А. Камінський. — Київ : Наш час, 2011. — 263 с.
5. Крикун М. Кордони воєводств Правобережної України у XVI-XVIII століттях / М. Крикун. — Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2016. — С. 197-198.

6. Крикун М. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI століттях / М. Крикун // Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях : статті і матеріали. — Львів, 2011. — С. 141–155.
7. Отамановський В. Вінниця в XIV–XVII століттях. Історичне дослідження / В. Отамановський. — Вінниця : Континент-Прим, 1993. — 464 с.
8. Привілеї міста Львова / упор. М. Капраль. — Львів, 2010 — 640 с.
9. Старченко Н. Прибутки судових урядників Волинського воєводства в останній третині XVI століття / Н. Старченко // Український археографічний щорічник. — Київ, 2012. — Вип. 16/17. — С. 165–186.
10. Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2008. — 998 s.
11. Bobiński W. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. — Warszawa, 2000. — 600 s.
12. Historia sejmiku Polskiego. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. — 448 s.
13. Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1991. — 294 s.
14. Lewandowska-Malec I. Sejm walny Koronny za czasów Zygmunta III. — Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009. — 640 s.
15. Litwin H. Równi do równych: kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa: Wydawnictwo D i G, 2009. — 194 s.
16. Opaliński E. Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652. System parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995. — 344 s.
17. Olszak W. Niemirycz Władysław // Polski Słownik Biograficzny. — T. XXIII. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1978.
18. Urzędnicy województwa bełskiego i ziemichelmskie XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1993. — 282 s.
19. Urzędnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2002. — 344 s.
20. Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Przyboś. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1987. — 416 s.
21. Volumina Constitutionum. T. II: 1550–1609. — Vol. 2: 1587–1609 / Opr. S. Grodziski. Wstęp W. Urusczak. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008. 452 s.
22. Volumina Constitutionum. — T. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626 / Opr. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. — 456 s.
23. Wierzbiński L. Marszałkowie i parlamentarzyści. Studia z dziejów Sejmu polskiego w XVII wieku. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2014.

REFERENCES

1. Zadorozhna O. Aktovi knyhy yak dzherelo do rekonstruktsii zemlevołodin v Kyivskomu voievodstvi XVI–XVII st. [Elektronnyi resurs] / O. Zadorozhna. — 30.03.2017. — Rezhym dostupu : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/641/Zadorozhna_Aktovi%20knyhy%20yak%20dzherelo.pdf?sequence=1&isAllowed=y/ (data zvernennia: 30.03.2017).
2. Zadorozhna O. Rid Nemyrychiv u shliakhetskii korporatsii kyivskoho voievodstva: mainovyi status i politychna diialnist (XVI — seredyna XVII st.): Avtoref. dys. kand. ist. nauk. : 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / O. Zadorozhna. — Kyiv, 2010. — 20 s.
3. Zakharchyshyna P. Pisari i arkhivisty Zemskykh ta horodskykh kantseliarii na zakhidnoukrainskykh zemliakh u XV–XVIII st. / P. Zakharchyshyna // Arkhivy Ukrainy. — 1969. — № 1. — S. 15–26.
4. Kaminskyi A. Istoriya Rechi Pospolytoi yak istoriia bahatiokh narodiv, 1505–1795. Hromadiany, yikhnia derzhava, suspilstvo, kultura / A. Kaminskyi. — Kyiv : Nash chas, 2011. — 263 s.
5. Krykun M. Kordony voievodstv Pravoberezhnoi Ukrainy u XVI–XVIII stolittsiakh / M. Krykun. — Lviv : Vyd-vo Lvivskoi Politekhniky, 2016. — С. 197–198.
6. Krykun M. Povitovyi ustrii Podilskoho voievodstva u XV–XVI stolittsiakh / M. Krykun // Krykun M. Podilskie voievodstvo u XV–XVIII stolittsiakh: statti i materialy. — Lviv, 2011. — S. 141–155.
7. Otamanovskiy V. Vinnytsia u XIV–XVII stolittsiakh. Istorychne doslidzhennia / V. Otamanovskiy. — Vinnytsia : Kontynent-Prym, 1993. — 464 s.
8. Privilei mista Lvova / upor. M. Kapral. — Lviv, 2010 — 640 s.
9. Starchenko N. Prybutky sudovykh uriadnykiv Volynskoho voievodstva v ostannii tretyni XVI stolittia / N. Starchenko // Ukrainskyi arkheohrafichnyi shchorichnyk. — Kyiv, 2012. — Vyp. 16/17. — S. 165–186.

10. Augustyniak U. Historia Polski 1572–1795. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2008. — 998 s.
11. Bobiński W. Województwo Kijowskie w czasach Zygmunta III Wazy. — Warszawa, 2000. — 600 s.
12. Historia sejmu Polskiego. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. — 448 s.
13. Kriegseisen W. Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1991. — 294 s.
14. Lewandowska-Malec I. Sejm walny Koronny za czasów Zygmunta III. — Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009. — 640 s.
15. Litwin H. Równi do równych: kijowska reprezentacja sejmowa 1569–1648. — Warszawa: Wydawnictwo D i G, 2009. — 194 s.
16. Opaliński E. Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652. System parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1995. — 344 s.
17. Olszak W. Niemirydz Władysław // Polski Słownik Biograficzny. — T. XXIII. — Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, 1978.
18. Urzędnicy województwa bełskiego i ziemiełmskie XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1993. — 282 s.
19. Urzędnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2002. — 344 s.
20. Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Przyboś. — Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1987. — 416 s.
21. Volumina Constitutionum. T. II: 1550–1609. — Vol. 2: 1587–1609 / Opr. S. Grodziski. Wstęp W. Uruszczak. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2008. 452 s.
22. Volumina Constitutionum. — T. III: 1611–1640. — Vol. 1: 1611–1626 / Opr. S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010. — 456 s.
23. Wierzbicki L. Marszałkowie i parlamentarzyści. Studia z dziejów Sejmu polskiego w XVII wieku. — Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2014.

Яна Гражевская

СЕЙМОВАЯ КОНСТИТУЦИЯ 1611 ГОДА: КОНТЕКСТ УКРАИНСКИХ ВОЕВОДСТВ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

В статье исследуется сеймовая конституция 1611 г. и вопросы украинских воеводств. Освещены ключевые проблемы Русского, Киевского, Белзького, Волынского, Брацлавского и Подольского воеводств. Проиллюстрированы процесс решения локальных проблем местными чиновниками и механизм передачи рассмотрения вопросов на вальный сейм.

Ключевые слова: сеймовая конституция, украинские воеводства, Речь Посполитая.

Yana Grazhevska

SEJM CONSTITUTION OF 1611: CONTEXT OF UKRAINIAN VOIEVODESHIPS OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

The author examines the Constitution of 1611 and the issue of Ukrainian voievodeships. The author shows the conditions under which the Constitution was formed and the peculiarities of the foreign and the domestic policy of the state in that period; presents the results of the previous sessions, explains their ineffectiveness. In this article the characteristic of the Constitution of 1611 is given as well as its date, its agenda, the master sergeants and the result of the sessions. The article deals with key issues of Ruthenian, Kyiv, Belz, Volyn, Bratslav and Podillya voievodeships. It shows the urgent affairs of each of the voievodeships, describes common and particular features of the voievodeships. The article investigates the problem of safety of the border territories, economy, parliamentary, rewriting rural books and demarcation of the territories. The article illustrates the process of solving local problems by local sergeants and reproduces the mechanism of transfer of the issues to the Constitution. The author reviews a range of issues of each territorial unit. The article explores the differences and similarities in the lives of voievodeships.

Key words: Sejm Constitution, Ukrainian voievodeships, Polish-Lithuanian Commonwealth.

Дата надходження статті до редакції: 07.05.2017 р.